

УДК 911.3:338.483.13(477)

<https://doi.org/>

10.15407/ugz2023.01.035

Джаман В. О.,¹ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9188-3325>,| Чаплінський П.,²ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5093-941X>.Джаман Я. В.,¹ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0471-015X>,¹ Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці² Щецинський університет, Щецин (Польща)

Розвиток етнічного туризму в поліетнічному просторі (на прикладі Чернівців)

Запропоновано алгоритм і методику суспільно-географічного дослідження етнічного туризму в поліетнічному середовищі великого міста. Проаналізовано етапи вивчення етнотуристичних ресурсів: дослідження географічних та історичних особливостей формування етнічної структури населення; визначення ступеня етнічної різноманітності населення та його динаміки; вивчення матеріальної та духовної культурної спадщини етнічних груп; кількісне оцінювання атрактивності етнотуристичних об'єктів; картографування етнотуристичних об'єктів і розробка етнографічних екскурсійних маршрутів.

Ключові слова: поліетнічний простір, культурна спадщина, етнотуристичні ресурси, етнічний туризм, етнографічні екскурсійні маршрути.

UDC 911.3:338.483.13(477)

Dzhaman, V. O.,¹ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9188-3325>,| Czaplinski, P.,²ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5093-941X>.Dzhaman, Ya. V.,¹ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0471-015X>,¹ Chernivtsi Yuriy Fedkovych National University, Chernivtsi² University of Szczecin, Szczecin (Poland)

Development of Ethnic Tourism in Polyethnic Space (the Example of Chernivtsi)

The algorithm and the methods of social-geographic study of ethnic tourism within poly-ethnic environment of a big city have been suggested. The stages to study ethnic tourism resources have been analyzed as follows: the study of geographical and historical specificities of formation of population ethnic structure; establishment of the degree of population ethnic variety and its dynamics; the study of the material and the spiritual cultural heritage of ethnic groups; quantitative estimation of attractiveness of ethnic tourism objects; mapping of ethnic tourism objects and development of ethnographic excursion routes.

Chernivtsi as polyethnic and multi-cultural city is a notable example of sustainability of the development of ethnic tourism. The poly-ethnicity and multiculturalism of the city was favored by its ethno-geographic disposition at the junction of three ethnic lands and the centuries-old history when the city was part of different states where each state essentially effected on population's ethnic structure and left its imprint on city-planning and architectural environment as well as on its citizens' material and spiritual culture. Chernivtsi is regarded to be an architectural pearl (represented by various architectural styles), and its downtown possesses the status of the area of conservation. The Government has registered 706 monuments of cultural heritage in Chernivtsi, where 20 monuments are of national value, and the architectural ensemble of the former residency of Bukovynian and Dalmatian Metropolitans is included into the UN List of World Heritage Sites.

The objects of cultural heritage of the old city were grouped and systemized by their ethnic belonging. Relative quantitative (point-based) evaluation of ethnic tourism resources was conducted as to degree of their attractiveness. The whole diversity of ethnic tourism resources was for the purpose of primary point-based evaluation grouped into 15 blocks, each of them having their own specificity, own cognitive and attractive potentiality, and own methods of their study. Evaluation scales take into account the significance, aesthetic attractiveness, and the informative value of ethnic tourism objects.

Ukrainians, Germans, Austrians, Romanians and Moldavians, Jews, Poles, Armenians were those ethnic groups that left the most notable "traces" in the material and spiritual cultural heritage within the poly-ethnic space of Chernivtsi. Mapping the objects of ethnic tourism allowed for the establishment of particularities of

spatial disposition of the objects of respective ethnic culture and subsequent development of excursion routes to the biggest ethnic communities of Chernivtsi.

Novelty. The objects of cultural heritage of Chernivtsi were grouped and systemized according to their ethnic belonging; the attractiveness of all ethnic tourism objects was evaluated according to developed point-based scale. Mapping the objects of ethnic tourism was helpful in the development of ethnographic excursion routes to the biggest ethnic communities of the city.

Keywords: *polyethnic space, cultural heritage, ethnic tourism resources, ethnic tourism, ethnographic excursion routes.*

Актуальність теми дослідження

Туризм стає важливою складовою частиною економіки, соціальної сфери, духовної культури. Його розвиток сприяє реалізації Глобальних цілей стратегії сталого розвитку до 2030 року, зокрема: Цілі 8 (гідна праця та економічне зростання), Цілі 9 (промисловість, інновації та інфраструктура) та Цілі 11 (сталий розвиток міст та спільнот). В Законі України «Про туризм» зазначено, що «держава проголошує туризм одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури і створює умови для туристичної діяльності», а одним із основних пріоритетних напрямів державної політики в галузі туризму розглядає «розширення міжна-

родного співробітництва, утвердження України на світовому туристичному ринку» [14, с. 8–9]. Таке твердження стало актуальним після того, коли набув популярності етнотуризм як один з напрямів культурно-пізнавального туризму. Світова практика доводить, що саме такий вид туризму здатний задовольнити цілий ряд духовних потреб людини. Крім того, суттєвим аргументом на користь актуальності даної теми дослідження виступає визнання культурно-пізнавального туризму на конференції Всесвітньої туристської організації “Tourism: 2020 Vision” у Лісабоні, як одного з найбільш перспективних напрямів розвитку туризму ХХІ століття.

Стан вивчення питання, основні праці

В «Українському географічному журналі» розглядалися окремі актуальні питання географії туризму: розвиток локальної туристичної системи і трансформація регіонального туризму; розвиток внутрішнього туризму і конкурентоспроможність ринку туризму в Україні; розвиток туризму за кордоном тощо. Завдання цієї статті — розкрити особливості розвитку етнічного туризму в поліетнічному просторі.

Методологічні аспекти розвитку етнічного туризму досліджують соціологи, культурологи, історики, політологи. В останні роки територі-

альні аспекти етнічного туризму досліджують географи [3, 5, 8, 12, 16 та ін.]. Проте ще існують різні підходи до визначення самого поняття «етнічний туризм», не достатньо розроблені й методичні підходи його дослідження. Тому **метою цього дослідження** є розробка алгоритму і методики суспільно-географічного дослідження етнічного туризму у великому поліетнічному місті на прикладі Чернівців — обласного центру, який має прикордонне розміщення і складні багатогранні історичні та географічні особливості розвитку.

Методи дослідження

З огляду на специфіку етнотуристичних ресурсів, їх вивчення і розробку етнографічних екскурсійних маршрутів у поліетнічному просторі великого міста доцільно проводити у п'ять етапів.

На першому етапі вивчають географічні та історичні особливості формування етнічної структури населення загалом та конкретних етнічних груп зокрема. На цьому етапі застосовують літературний, статистичний, порівняльний, структурного аналізу методи дослідження. На другому етапі досліджують рівень етнічної різноманітно-

сті населення та його динаміку. Серед кількісних показників аналізу розселення етнічних груп і величини етнічної різноманітності населення найчастіше використовують: індекс етнічної мозаїчності, індекс етнічної диверсифікації, індекс етнічної різноманітності. Для визначення ступеня строкатості етнічної структури населення міста через індекс етнічної різноманітності враховується частка кожної етнічної групи і рівень генетичної спорідненості народів з переважаючою етнічною групою:

$$E_p = 1 - \sum_{i=1}^m K \cdot P_i^2,$$

де E_p — індекс етнічної різноманітності, одиниць; P_i — питома вага i -тої етнічної групи в загальній кількості населення міста; K — коефіцієнт рівня спорідненості народів до переважаючого в місті, m — кількість етнічних груп у місті. Взявши за основу спорідненості народів мовну ознаку, запропоновані коефіцієнти спорідненості: 1,0 — для переважаючої етнічної групи, 0,5 — для етносів, які належать до однієї мовної підгрупи, 0,4 — для етносів спільної мовної групи, 0,1 — для етносів спільної мовної сім'ї, 0,05 — для етносів різних мовних сімей [4, с. 92–93].

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням наукових результатів

I. Географічні та історичні особливості формування етнічної структури населення визначаються: етногеографічним положенням; етнічними відмінами природного руху населення; міграційними потоками населення і етнічним складом мігрантів; етнічними процесами; особливостями державотворення, оскільки кожна держава суттєво впливала на зміни в етнічній структурі населення, залишила свій відбиток у містобудуванні й архітектурному середовищі міста, матеріальній та духовній культурній спадщині.

Місто Чернівці, як і область, є яскравим прикладом периферійності. Територія Чернівецької області — етноконтактна і поліетнічна [10, с. 274]. Тут дотикаються три етнічні землі: українська, румунська й молдавська; наявне взаємоперекриття етнічних територій і утворення етноконтактних перехідних зон. Область займає територію двох історико-географічних країв: Північної Буковини і Північної Бессарабії, а на південному заході — частину історико-етнографічної області Гуцульщини, що входять до українських етнічних земель, та невелику частину румунської етнічної території (Дорогойщини). У межах прикордонних територій Румунії та Молдови є українські етнічні землі з компактним проживанням українців. Чернівецька область межує з українськими етнічними історико-географічними краями — Галичиною і Поділлям та історико-етнографічними областями — Покуттям і Гуцульщиною. Сусідство з етнічними землями, історико-географічними краями та історико-етнографічними областями відображається впливом етніч-

них та етнографічних культур на населення Чернівецької області. Значний інтерес викликає етнічна структура населення приміської зони Чернівців (рис. 1). За такого етногеографічного положення головне місто регіону не може розвиватися ізольовано в плані етнічної структури населення, національна структура міста є комплементарною з оточуючим його регіоном.

Місто Чернівці виникло в другій половині XII століття і входило до складу Київської Русі. З середини XIV ст. місто перебувало у складі Молдавського князівства (1359–1774), Османської імперії (1538–1774), Австрійської та Австро-Угорської монархії (1774–1918), королівської Румунії (1918–1940, 1941–1944), Української РСР у межах СРСР (1940–1941, 1944–1991), з 1991 року — України. Період перебування у складі Молдавського князівства і Османської імперії характеризувався економічною, політичною й демографічною нестабільністю, важким іноземним гнітом. Сповільнений розвиток Чернівців, які в період пізнього середньовіччя були аграрним містечком, пояснюється, в першу чергу, тим, що вони неодноразово знищувалися або піддавалися пограбуванням під час частих ворожих нападів [2, с. 26].

Швидкий розвиток Чернівців розпочався після приєднання Буковини до Австрійської монархії Габсбургів, про що свідчить динаміка людності міста: 2,7 тис. осіб у 1787, 20,5 тис. — у 1850, 54,2 тис. — у 1890 і майже 100 тис. осіб у 1914 р. [2, с. 161]. Особливо прискорили економічний і соціальний розвиток міста столичні функції (у 1849 р. Буковина визнана окремим

Рис. 1. Етнічна структура населення приміської зони Чернівців.

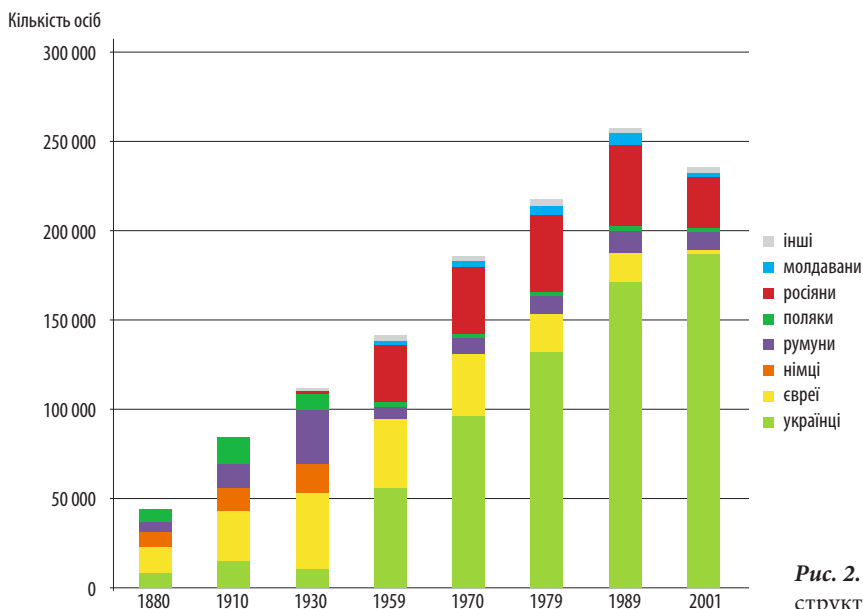

Рис. 2. Динаміка людності й національної структури населення Чернівців.

Таблиця 1. Динаміка індексу етнічної різноманітності населення міста Чернівці

Роки	1880	1910	1930	1959	1970	1979	1989	2001
<i>Ер</i>	0,941	0,940	0,964	0,805	0,705	0,607	0,541	0,355

автономним краєм з титулом герцогства, а Чернівці отримали статус столиці герцогства Буковини). Населення Чернівців впродовж XIX ст. зростало не стільки за рахунок природного приросту (на $\frac{1}{3}$), скільки за рахунок прибулих (на $\frac{2}{3}$) [6, с. 170].

Детально про етнічну структуру населення міста Чернівці можна говорити з кінця XIX ст., коли уряд Австро-Угорщини провів переписи населення. За даними перепису 1880 р. переважаючою етнічною групою були євреї — 14 449 осіб, що становили 32,4 % всього населення; другою етнічною групою були німці — 8271 особа (18,5 %), третьою — українці (8232 особи, 18,5 %), четвертою — поляки (6707 осіб, 15,0 %), п'ятою — румуни (6431 особа, 14,4 %). Помітними були етнічні громади чехів (483 особи) і вірмен (276 осіб). До 1910 р. населення Чернівців збільшилося майже вдвічі, але значних змін у етнічній структурі населення не відбулося. Значно відчутніші зміни етнічної структури населення відбулися впродовж XX століття. Це зумовили як перша і друга світові війни, так і зміна політичних режимів. Так, «румунський» перепис населення (через 20 років) у 1930 р. зафіксував приріст населення Чернівців на 31,6 %, тоді як кількість румунів збільшилася на 125,9 %, євреїв — на 48,9 %, німців — на 28,3 %, а чисельність українців зменшилася на 27,0 %, поляків — на 39,7 % [15, с. 120–121]. Початок радянського періоду ознаменувався репресіями. Згідно з пактом Молотова-Ріббентропа у 1940 р. з Чернівців було репатрійовано майже все етнічне німецьке населення. Виїжджали люди різних національностей, хто втікав від радянської влади. Дані 1941 р. відображають великі зміни, що відбулися на початку німецько-румунської окупації: переселення німців, частково українців і поляків; єврейські погроми, утворення єврейського гетто і вивезення в табори. Одразу після відновлення радянської влади (1944 р.) відбулася чергова хвиля еміграції. Багато чернівчан було мобілізовано до армії, а також на роботи на Урал і Донбас. Розпочався терор проти української інтелігенції. Місто було напівпорожнім [6, с. 173]. У післявоєнні роки кількість населення в Чернівцях збільшувалася як за рахунок природного приросту, так і, особливо, міграцій. Міграційна політика в цей час

призвела до значного збільшення росіян: якщо в 1930 р. їх було 1521 особа («місцеві» старообрядці), то у 1970 р. — 37 897 осіб, або у 25 разів більше. У середині 1960-х років до Чернівців була приєднана лівобережна частина (місто Садгора), в якій етнічно домінували українці. Значне зростання населення міста відбулося у 60–80-х роках XX ст., що зумовлено будівництвом великих промислових об'єктів. Це викликало притік робочої сили з навколишніх населених пунктів, сусідніх та східних областей України (рис. 2).

II. Для визначення рівня етнічної різноманітності населення використана формула індексу етнічної різноманітності (*Ер*). Враховуючи, що для буковинського краю характерною була така модель заселення, за якою корінний етнос (українці) в межах своєї етнічної території в умовах бездержавності становив більшість лише в сільській місцевості, а водночас міське населення мало етнічно змішаний (зокрема іноетнічний) характер, то для розрахунків розглядався переважаючий етнос в регіоні (українці), а не переважаюча етнічна група окремого міста.

Рівень етнічної різноманітності населення Чернівців був дуже високим і за роками переписів, коли фіксувалася національна приналежність, індекс *Ер* характеризував її як поліетнічну (табл. 1). І тільки останній перепис зареєстрував національну структуру населення міста Чернівці як перехідну з показником підгрупи вищої градації.

III. Етнотуристичні ресурси Чернівців зумовлені наявністю великої кількості пам'яток різних історичних епох і етнічних культур, значною різноманітністю культурних звичаїв і традицій. Історія кожної національної громади є цікавою і неповторною, більшість із них створили пам'ятки матеріальної і духовної культурної спадщини.

Закон України «Про охорону культурної спадщини» визначає культурну спадщину як сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду й зберегли свою автентичність [13]. Культурна спадщина виступає фор-

мою вираження матеріальної і духовної діяльності певного етносу. Тому в Атласі «Населення України та його природна і культурна спадщина» зазначено, що «етнокультурна спадщина — це сукупність культурних цінностей, об'єктів та елементів культурної спадщини у їх взаємозв'язку та взаємозалежності з природною спадщиною, яка являє собою культурний здобуток та спадок певного етносу, джерело етнокультурної інформації для збереження, популяризації, освоєння та передачі від покоління до покоління. Цим самим етнокультурна спадщина визнається як багаторівнева та багатокомпонентна система...» [1]. В сучасних умовах розвитку процесів глобалізації та пов'язаних з нею культурних трансформацій (культурної інтеграції, стандартизації та уніфікації, розмивання культурних кордонів, руйнації традиційних культурних форм тощо) однією з найактуальніших проблем сьогодення є захист і збереження етнокультурної спадщини [1].

Багатоаспектність етнічних культур поліетнічного простоту великого міста зумовлює дослідження, в першу чергу, великих блоків туристичного потенціалу — об'єктів архітектури, містобудування, монументального мистецтва. Чернівці виділяються своєю архітектурою, а центральна частина міста (226 га) має статус заповідної території. Архітектурна спадщина старої частини міста — це цілісний, добре збережений ансамбль XIX — поч. XX ст. Збереглися й пам'ятки архітектури XVII—XVIII ст. (дерев'яні церкви). В історичній частині Чернівців на державному обліку знаходиться 706 пам'яток культурної спадщини, 20 з них — загальнонаціонального значення. Тут представлені різноманітні архітектурні стилі: візантійський, романський, бароко, псевдобароко, готичний, флорентійський, мавританський, модерн, класицизм, неокласика, конструктивізм, брєнковінеск, неоромінеск, сецесія, еkleктика та ін. Більшість споруд зведені за проектами відомих архітекторів, серед яких Й. Главка, Г. Гельмер, Х. Гесснер, І. Глаубіц, Ф. Готтесманн, Ф. Зец, Х. Крянге, Й. Ляйцнер, А. Микулич, А. Вілеман фон Монтефорте, М. Моргенштерн, Ф. Сковрон, Ф. Фелькнер, Г. Фріч, Й. Шрайбер, В. Штюбхен-Кірхнер та ін. [11, с. 7]. Архітектурний ансамбль колишньої Резиденції митрополитів Буковини і Далмації включений до списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

На багатьох спорудах центральної частини міста, які мають архітектурну та історичну цінність і туристичну атрактивність, встановле-

ні інформаційні дошки для туристів (TOURIST INFORMATION), на яких українською й англійською вказано: первинне функціональне призначення будівлі, час спорудження об'єкта, прізвище архітектора, а також напис слова «Чернівці» 10-ма мовами (українською, німецькою, ідиш, румунською, польською, англійською, чеською, словацькою, угорською, російською). Наприклад: «Колишній БУДИНОК КРАЙОВОГО УРЯДУ БУКОВИНИ збудований у 1871–1873 рр., архітектори І. Глаубіц, Й. Главка (Former BUILDING OF REGIONAL GOVERNMENT OF BUKOVYNA constructed in 1871–1873 architects—I. Glaubitz, J. Glavka)». На адміністративних будинках, закладах освіти, культури тощо встановлені меморіальні дошки з барельєфами, портретами, текстами про славетних і талановитих людей. Значною атрактивністю виділяються будинки-особняки багатих і знаних в краю родин (особливо австрійської доби), які не шкодували грошей при їх оформленні та оздобленні, тому вони є цінними архітектурними пам'ятками. Туристичну привабливість мають і житлові будинки, де мешкали громадсько-політичні діячі, відомі вчені, народні артисти, письменники, художники, композитори тощо, про що свідчать меморіальні дошки.

Враховуючи, що Чернівці виконували столічні функції Буковини, у місті функціонували Крайовий уряд Буковини, Буковинський крайовий сейм, палац юстиції, зовнішньополітичні дипломатичні установи (німецьке, австрійське, польське, румунське, українське консульства), які розміщувалися в спеціально споруджених будівлях з архітектурною цінністю і виступають важливими етнотуристичними об'єктами. Зараз функціонують «Генеральне консульство Румунії в м. Чернівці», «Почесне консульство Федеративної республіки Німеччини» і «Почесне консульство Австрійської республіки». За австрійської доби у Чернівцях діяло 15 готелів, які теж мають архітектурну цінність та мали привабливі назви. Найбільше було на Центральній площі («Вайс», «Бель В'ю», «Алпур Інн», «Париж», «Золотий лев», «Під чорним орлом») та ближніх вулицях («Під трьома коронами», «Під золотим кораблем», «Під золотою рибкою», «Золотий орел», «Брістоль», «Кронпринц»). На фасадах будівель досі зберігаються деякі назви («HOTEL BRISTOL», «BELLE VUE», «PALACE HOTEL»), встановлені інформаційні туристичні дошки. Архітектурну цінність мають фінансово-банківські споруди (зокрема, «БАНК і колишнє КАФЕ «ГАБСБУРГ» збудовані у 1898 р. архітектором фон Клаузевиц).

Пам'ятки архітектури виступають етнотуристичними ресурсами за різними варіантами вивчення: 1) архітектурний стиль і період будівництва; 2) національна приналежність архітекторів; 3) національна приналежність непересічних особистостей, які працювали в адміністративних спорудах, закладах культури, працювали або навчалися в освітніх закладах (наприклад, у міській раді керували бургомістри: вірменин Я. Петрович, євреї Е. Райс і С. Вайсельбергер, німці О. Амброс, В. Клімеш і Ф. Фюрт, поляк А. Кохановський, українець О. Безпалко); 4) національна приналежність заслужених і відомих особистостей, які жили в будинках, що є архітектурними окрасами міста (наприклад, будинок вірменина С. Стефановича — депутата буковинського сейму і австрійського парламенту).

Важливими етнотуристичними об'єктами є пам'ятники. На жаль, при зміні політичних режимів за бажання стерти попередню історію, багато пам'ятників втрачено. І на цьому тлі приємно вражає толерантність молодшої української держави, коли за короткий час у Чернівцях побудовано багато пам'ятників представникам різних народів, які заслужили на пошану. Це пам'ятники: українцям Т. Шевченку, О. Кобилянській, Ю. Федьковичу, С. Воробкевичу, Є. Гакману, О. Маковою, Н. Яремчуку; українцю-румуну К. Томащуку (першому ректору Чернівецького університету); класику літератури румунського народу М. Емінеску; австрійському цісарю Францу Йозефу I; австрійському письменнику Г. Рецдорі; євреям П. Целану і Р. Ауслендер; вірменинові Я. Петровичу; угорському композитору Ф. Лісту; пам'ятник «В пам'ять про євреїв, в'язнів Чернівецького гетто 1941 року», пам'ятний камінь буковинським євреям, які загинули в роки холокосту (1941–1945); пам'ятники: «ЕНЕЇДА — літописцям Русі-України, подвижникам українського письменства», «Героям Буковинського куреня 1918, 1941–1944», «Жертвам голодомору в Україні 1932–1933 років та у Чернівецькій області 1946–1947 років».

Цінними етнотуристичними ресурсами виступають краєзнавчі та етнографічні музеї: Чернівецький обласний краєзнавчий музей, Чернівецький етнографічний музей «Дивотвір», Музей етнографії та стародавньої історії, Чернівецький обласний музей народної архітектури та побуту (музей просто неба), музей Буковинської діаспори, літературно-меморіальні музеї О. Кобилянської, Ю. Федьковича, В. Івасюка, М. Емінеску, музей історії та культури євреїв Буковини, му-

зей австрійського письменника Г. Дроздовського, майстерня-світлиця народних ремесл і декоративного мистецтва та інші.

Етнічна різноманітність населення Чернівців, за умов толерантності Австро-Угорщини до національних меншин, сприяла розвитку етнічних громад і культур. У кінці XIX — на початку XX ст. у місті були побудовані та відкриті народні дома: український, польський, єврейський, два німецьких, румунський. Вони виділяються архітектурною цінністю, на них встановлені меморіальні дошки. Наприклад: «Deutsches Haus. Errichtet auf Spenden der Bukowina Deutschen im Jahre 1910 / НІМЕЦЬКИЙ ДІМ. Збудований на кошти німців Буковини у 1910 році». Усі вони були ліквідовані радянською владою в 1940 р. Після проголошення незалежності України народні дома і національно-культурні товариства відновили свою діяльність. Найактивнішу громадську культурно-просвітницьку діяльність ведуть українські, румунські, єврейські, польське, австрійсько-німецьке, вірменські та інші національно-культурні товариства. Відкрито літературний центр імені П. Целана «Paul Celan Literaturzentrum».

У Чернівцях проводяться різноманітні міжнародні фестивалі: весняний фестиваль народної творчості «Мерцишор», поетичний фестиваль «Meridian Czernowitz», фольклорний фестиваль поляків Буковини «Буковинські зустрічі», фольклорно-етнографічний фестиваль «Маланка», пісенний конкурс імені Володимира Івасюка, пісенний фестиваль «Доля». Товариство австрійсько-німецької культури «Відродження» (Німецький Дім у Чернівцях) за підтримки Ради Німців України, Міністерства внутрішніх справ ФРН організувало IV міжнародний фестиваль австрійсько-німецької культури, на якому виступили колективи німецьких національно-культурних товариств України та Румунії. Важливою подією в житті єврейської діаспори стала перша конференція з мови їдиш, яка була проведена в Чернівцях.

Етнотуристичними об'єктами виступають назви вулиць. Поруч — в центральній частині міста розміщені вулиці, що носять ім'я: чеського архітектора Й. Главки — творця трьох чернівецьких архітектурних шедеврів; національного генія, румунського поета, чернівчанина М. Емінеску; титана українського відродження І. Франка, який неодноразово відвідував Чернівці та був слухачем університету; німців Й. Гете і Ф. Шіллера, поляків А. Міцкевича і А. Кохановського (одного з найавторитетніших бургомістрів Чернівців), єврейських письменників Е. Штейнбарга, Ш. Алейхема

та актриси С. Таль, вірменів Я. Петровича (першого бургомистра Чернівців) і К. Мікулі та ін. На початку вулиць встановлені меморіальні дошки, на яких вказано походження їх назви. Наприклад, «Вулиця названа іменем воєводи-правителя Молдови Олександра Доброго (Александру чел Бун), який у своїй Грамоті купцям від 8 жовтня 1408 р. залишив першу письмову згадку про місто Чернівці».

Передумовами для розвитку етнотуризму в Чернівцях виступають також: 1) міжнародні культурні зв'язки з містами-побратимами: Солт Лейк Сіті (США), Саскатун (Канада), Ноф-га-Галіль (Ізраїль), Клагенфурт (Австрія), Конін (Польща), Сучава, Ясси, Тімішоара (Румунія), Бельци, Кишинів (Молдова), Мангайм, Дюссельдорф (Німеччина), Мец (Франція); 2) міжнародна наукова й освітня співпраця вищих навчальних закладів (національний університет підписав угоди з 207 закладами-партнерами 36 країн, медичний університет — 58 угод з ВНЗ 19 країн, торговельно-економічний інститут — з 24 ВНЗ 11 країн); 3) підготовка кадрів для інших країн (медичний університет і національний університет); 4) міжнародне економічне співробітництво (спільні підприємства, транснаціональні компанії, експорт-імпорт товарів і послуг, фінансово-банківські послуги тощо); 5) спортивні турніри міжнародного рівня та інші види міжнародного співробітництва.

Кількісні (економічні) показники дають можливість визначити реальну оцінку атрактивності етнотуристичних ресурсів за кількістю відвідувачів (туристів) за одиницю часу (місяць, рік). При економічній оцінці можна враховувати прямий ефект від експлуатації пам'яток — плата за вхід, екскурсійне обслуговування та ін. [7, с.138]. Такий підхід доступний і зручний, але не досконалий, тому що не розкриває всієї багатогранної цінності етнотуристичних об'єктів. Існує багато факторів (демографічний; економічний; історичної значимості, естетичної привабливості та інформаційної цінності об'єкта; релігійний; культурний та інші), які суттєво впливають на потенційну оцінку туристичного об'єкта відповідної етнічної громади. Тому доцільніше застосовувати бальну систему оцінок, коли певне явище не можна точно виміряти, але є потреба хоча б у приблизній його оцінці. Методичною основою розробки шкали бальної оцінки етнотуристичних ресурсів слугували наукові праці [7, 9, 16 та ін.], при цьому були внесені доповнення і різниця між оцінковими балами взята більшою (зокрема, найбільшу кіль-

кість балів — 25 присвоєно об'єкту світової спадщини ЮНЕСКО, 20 — архітектурним комплексам вулиць, що включені до пам'яток національного значення, 15 — архітектурним комплексам площ, що включені до пам'яток національного значення, 10 — окремим об'єктам національного значення, 1–5 балів — пам'яткам місцевого значення).

Враховуючи багатоаспектність етнічних культур і різносторонність етнотуристичних ресурсів, основною позицією методики кількісної (бальної) оцінки етнотуристичного потенціалу виступає розробка відповідних матриць, які по горизонталі включають види етнотуристичних об'єктів, а по вертикалі — відносні бальні показники оцінки їх атрактивності. Даною методикою проведено розподіл усіх етнотуристичних об'єктів м.Чернівців для первинної оцінки (присвоєння балів) на 15 блоків, які є складовою частиною цілісного континуального етнотуристичного потенціалу поліетнічного простору міста. Кожний з цих блоків має свою специфіку, свій пізнавальний і атрактивний потенціал, свою методику дослідження. Тому бальне оцінювання етнотуристичних об'єктів слід проводити за системою шкал, які ґрунтовані на спільній методичній і співрозмірній основі. Оціночні шкали розроблені (при структуризації компонентів кожного блоку до конкретного об'єкта) відповідно до: значимості етнотуристичних об'єктів (місцевого, регіонального, державного, міжнародного значення); естетичної привабливості; інформаційної цінності.

Здійснена систематизація і відносна бальна оцінка атрактивності туристичних об'єктів міста Чернівці [1] за етнічною приналежністю. Загалом оцінено 378 об'єктів. Загальна оцінка етнотуристичних об'єктів становить 1209 балів (табл. 2).

V. Картографування об'єктів культурної спадщини і сучасності дає можливість дослі-

Таблиця 2. Бальна оцінка атрактивності туристичних об'єктів міста Чернівці за етнічною «приналежністю»

№	Етнічні громади	Кількість оцінених об'єктів (одиниць)	Оцінка атрактивності (в балах)
1	українська	145	458
2	німецька й австрійська	61	268
3	румунська й молдавська	62	175
4	єврейська	56	142
5	польська	28	88
6	вірменська	26	78

дити особливості просторового розміщення й концентрації туристичних об'єктів етнічних культур і розробити етнографічні екскурсійні маршрути. В територіальній структурі поширення туристичних об'єктів відповідної етнічної громади виділяються точкові (пункти, центри, вузли), лінійні та площинні просторові елементи. Пунктами виступають туристичні об'єкти, які мають історичну, наукову, естетичну цінність, представляючи конкретні складові елементи відповідної етнічної культурної спадщини (скульптурні пам'ятники, пам'ятки архітектури тощо). Центри — туристичні об'єкти етнічної культури, які являють собою функціонуючі заклади, установи, організації, що здійснюють культурно-просвітницьку, освітню, виховну діяльність, відроджуючи і розвиваючи звичаї й традиції етнічної спільноти міста (народні доми; церкви, костели, синагоги; етнографічні музеї; національно-культурні товариства тощо). Вузли — туристичні об'єкти, що представляють діючі заклади, установи, організації і виступають центрами активного громадського життя декількох етнічних громад міста (філармонія, театр, університет, міська ратуша, сакральні об'єкти тощо). Лінійні об'єкти — вулиці, що виступили місцем компактного поселення етнічної громади в одному напрямку вздовж вулиці (Вірменська, Синагоги, Ш. Алейхема та

ін.). Площинні елементи представляють собою компактне просторове розміщення етнічної громади у вигляді ареалів, що формували житлові квартали свого розселення.

Найпомітніший «слід» у культурному минулому Чернівців залишили національні громади: українська, німецька й австрійська, румунська і молдавська, єврейська, польська, вірменська. Розроблені екскурсійні пішохідні маршрути, що висвітлюють культурну спадщину вказаних національних громад. Кожний етнографічний екскурсійний маршрут включає 15–20 етнотуристичних об'єктів. Для Чернівців характерне існування туристичних об'єктів і просторів, в яких перекриваються етнічні середовища різних етнічних громад, тому окремі ділянки етнографічних екскурсійних маршрутів часто проходять спільними площами і вулицями, включають найголовніші заклади, установи, організації, які є спільною туристичною атрактивністю багатьох національних груп міста, що засвідчує етнічну толерантність чернівчан. Австрійський письменник Г. Дроздовський так описав толерантність поліетнічних чернівчан: «Велике число національностей, які проживали у цій привабливій місцевості, допускало таке порівняння: ми були розмаїттям у єдності та чудово ладили між собою. Жити і давати жити іншим — ми дотримувалися цього принципу».

Висновки

Розроблено алгоритм і методику суспільно-географічного дослідження етнічного туризму в поліетнічному просторі великого міста. Проаналізовані етапи вивчення етнотуристичних ресурсів і розробки етнографічних екскурсійних маршрутів.

Яскравим прикладом перспективного розвитку етнічного туризму є поліетнічні та полікультурні Чернівці. Рівень етнічної різноманітності населення Чернівців був дуже високим, індекс *Er* характеризував його як поліетнічне. Цьому сприяли як етногеографічне розміщення на стику трьох етнічних земель, так і багатова історія, в перебігу якої місто входило до складу різних держав. Кожна держава суттєво впливала на зміни в етнічній структурі населення, залишала свій відбиток у містобудівному й архітектурному середовищі, матеріальній і духовній культурі чернівчан.

Чернівці вважаються перлиною архітектури,

а центральна частина міста має статус заповідної території. На державному обліку тут знаходиться 706 пам'яток культурної спадщини, 20 з них — загальнонаціонального значення, архітектурний ансамбль колишньої Резиденції митрополитів Буковини і Далмації включений до списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Вся різноманітність етнотуристичних ресурсів для кількісної (бальної) оцінки згрупована у 15 блоків. Оціночні шкали враховують значимість, естетичну привабливість, інформаційну цінність етнотуристичних об'єктів. Найпомітніший слід у матеріальній і духовній культурній спадщині Чернівців залишили українці, німці й австрійці, румуни й молдовани, євреї, поляки, вірмени.

Картографування етнотуристичних об'єктів дає можливість встановити особливості просторового розміщення об'єктів відповідної етнічної культури і розробити етнографічні екскурсійні маршрути.

Новизна дослідження

Згруповано і систематизовано культурну спадщину Чернівців за етнічною приналежністю та проведена бальна оцінка етнотуристичних ресурсів за рівнем атрактивності. На підставі картографування етнотуристичних об'єктів розроблені етнографічні екскурсійні маршрути найбільш чисельніших етнічних громад міста.

Практичне значення дослідження: отримані результати передані Відділу туризму Департаменту соціально-економічного розвитку та стратегічного планування Чернівецької міської ради для розробки планів розвитку туризму та впровадження нових етнографічних екскурсійних маршрутів.

References [Література]

- Rudenko, L. H. (ed.) (2022). The population of Ukraine and its natural and cultural heritage. Atlas. *Institute of Geography of NAS of Ukraine*.
[Атлас «Населення України та його природна і культурна спадщина». За ред. Л. Г. Руденка. Ін-т географії НАН України, 2022.]
- Kostyshyn, S. S. (ed.), et al. (1998). *Bukovyna. Historical essay*. Chernivtsi, Ukraine: Zelena Bukovyna. 416 s.
[Костишин С. С. (голова редкол.) та ін. *Буковина: історичний нарис*. Чернівці: Зелена Буковина, 1998. 416 с.]
- Buchko, Zh. (2015). Cross-border routes of historical and ethnographic tourism in Bukovyna. *Geography and tourism: Science. coll. Issue 34*. 137–143.
[Бучко Ж. Транскордонні маршрути історико-етнографічного туризму на Буковині. *Географія та туризм: наук. зб. К.: Альфа-ППК, 2015. Вип. 34. С. 137–143.*]
- Dzhaman, V. O. (2006). Ethnic structure of the population of Ukraine: territorial differences, dynamics. *Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University. Series: Geography. Issue 11*. 90–96.
[Джаман В. О. Етнічна структура населення України: територіальні відміни, динаміка. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Географія*. Вінниця, 2006. Вип. 11. С. 90–96.]
- Dzhaman, Ya. V. (2018). *Development of ethnotourism in a multi-ethnic city (on the example of Chernivtsi)*. (Extended abstract of PhD dissertation). Kyiv. 20 p.
[Джаман Я. В. Розвиток етнотуризму в поліетнічному місті (на прикладі м. Чернівці). Автореф. дис. ... канд. географ. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія». К., 2018. 20 с.]
- Dzhaman, Ya. V. (2016). The formation of the multi-ethnic space of a large city as a prerequisite for the development of ethnotourism (on the example of Chernivtsi). *Scientific bulletin of Chernivtsi University: coll. of science works. Chernivtsi. Issue 775–776: Geohraphy*. 168–177.
[Джаман Я. В. Формування поліетнічного простору великого міста як передумови розвитку етнотуризму (на прикладі Чернівців). *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. Вип. 775–776: Географія. С. 168–177.*]
- Kuzyk, S. (2010). *Theoretical problems of tourism: socio-geographical approach*. Lviv: VTs LNU. 254 p.
[Кузык С. *Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід*. Львів: ВЦ ЛНУ, 2010. 254 с.]
- Liubitseva, O. O. (2003). *Market of tourist services (geospatial aspects)*. Kyiv, Ukraine: Alterpres. 436 p.
[Любіцева О. О. *Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти)*. К.: Альтерпрес, 2003. 436 с.]
- Kravtsiv, V. S., Hryniv, L. S., Kopach, M. V., & Kuzyk, S. P. (1999). *Scientific and methodological principles of reforming the recreational sphere*. Lviv, Ukraine: IRD NAS of Ukraine, 1999. 78 p.
[Кравців В. С., Гринів Л. С., Копач М. В., Кузык С. П. *Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери*. Львів: ІРД НАН України, 1999. 78 с.]
- Rudenko, L. H. (Sci. ed.) (2007). *National atlas of Ukraine*. Kyiv: DNV P Kartohrafiia. 840 p.
[Національний атлас України / Наук. ред. Л. Г. Руденко. Київ: ДНВП «Картографія», 2007. 840 с.]
- Nykursya, M. (2008). *Chernivtsi. Documentary essays on the history of streets and squares*. Chernivtsi, Ukraine: Zoloti lytavry. 452 p.
[Никирса М. *Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ*. Чернівці: Золоті литаври, 2008. 452 с.]
- Orlova, M. L. (2009). *Ethnic tourism resources of the region: socio-geographic assessment (based on the materials of the Odesa region)*. (Extended abstract of PhD dissertation). Odesa, Ukraine. 19 p.
[Орлова М. Л. Ресурси етнічного туризму регіону: суспільно-географічна оцінка (на матеріалах Одеської області): автореф. дис. ... канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія». Одеса, 2009. 19 с.]
- On the protection of cultural heritage*. Law of Ukraine. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 2000, No. 39, p. 333 (amended). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>.

[Про охорону культурної спадщини. Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 39, с. 333 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>.]

14. *On tourism*. Law of Ukraine. Tourist activity. Normative base. Kyiv: KNT, 2005. 5–29.
[Про туризм: Закон України, Туристична діяльність. Нормативна база / Упорядкування: Роїна О. М. К.: КНТ, 2005. С. 5–29.]
15. *The General Census of the Romanian Population of December 29, 1930*. Vol. II: Race, Mother Tongue, Religion / edited by Dr. S. Manula. Bucharest: Printed on the official monitor of the national printing house, 1938. 120–123. [In Romanian].
[*Recensământul General al Populației României din 29 decembrie 1930*. Volumul II: Rasa, Limba Maternă, Religie / editat de Dr. S. Manula. București: Tipărit pe monitorul oficial al tipografiei naționale, 1938. 120–123. [In limba romana]].
16. Rudenko, V. P., Dzhaman, V. O., Buchko, Zh. I., Dzhaman, Ya. V., & Mruchkovskyy, P. V. (2016). Theoretical-Methodological Basis for Studying the Preconditions of Ethnic Tourism in Multi-ethnic Urban Settlements. The Case of Chernivtsi City, Ukraine. In *Journal of Settlements and Spatial Planning*. Vol. 7, No. 2. 157–165.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2022

For citation [Для цитування]

Джаман В. О., Джаман Я. В., Чаплінський П. Розвиток етнічного туризму в поліетнічному просторі (на прикладі Чернівців). *Укр. геогр. журн.* 2023. № 1. С. 35–45. [Українською мовою]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.01.035>

Dzhaman, V. O., Dzhaman, Ya. V., & Czaplinski, P. (2023). Development of Ethnic Tourism in Polyethnic Space (the Example of Chernivtsi). In *Ukr. Geogr. Ž.* No. 1. 35–45. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.01.035>